

Причини, особливості та наслідки трудової міграції в Україні

Пікулик Оксана Іванівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
Львівського національного університету імені Івана Франка

Pikulyk Oksana

Ivan Franko National University of L'viv

Стаття присвячена актуальним питанням активізації трудової міграції у світі в умовах розвитку світового господарства та поглиблення міжнародного поділу праці, а також в Україні в умовах Євроінтеграції. Проаналізовано складну економічну ситуацію та причини, які зумовлюють масове переміщення трудових ресурсів з України за кордон. Визначено основні напрямки міграційних потоків та сфери працевлаштування українських заробітчан. Розглянуто структуру та віковий склад трудових мігрантів, а також модель міграційної поведінки українців. Проаналізовано наслідки трудової міграції для національної економіки. Виділено позитивні моменти та низку важливих проблем, до яких приводить трудова міграція. Окреслено напрями дій уряду, які повинні бути націлені на зменшення темпів трудової міграції в нашій країні, створення сприятливих умов для збільшення кількості працевлаштованого населення та перетворення національного людського капіталу на основне джерело економічного зростання в Україні.

Ключові слова: трудова міграція, глобалізація, інтеграція, світове господарство, міжнародний поділ праці, демографічна ситуація, експорт робочої сили, молодіжна міграція, освітня міграція, модель міграційної поведінки.

Пікулык О.И. ПРИЧИНЫ, ОСОБЕННОСТИ И ПОСЛЕДСТВИЯ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ В УКРАИНЕ

Статья посвящена актуальным вопросам активизации трудовой миграции в мире в условиях развития мирового хозяйства и углубления международного разделения труда, а также в Украине в условиях Евроинтеграции. Проанализированы сложная экономическая ситуация и причины, обуславливающие массовое перемещение трудовых ресурсов из Украины за границу. Определены основные направления миграционных потоков и сферы трудоустройства украинских мигрантов. Рассмотрены структура и возрастной состав трудовых мигрантов, а также модель миграционного поведения украинцев. Проанализированы последствия трудовой миграции для национальной экономики. Выделены положительные моменты и ряд важных проблем, к которым приводит трудовая миграция. Определены направления действий правительства, которые должны быть нацелены на уменьшение темпов трудовой миграции в нашей стране, создание благоприятных условий для увеличения количества трудоустроенного населения и превращения национального человеческого капитала в основной источник экономического роста в Украине.

Ключевые слова: трудовая миграция, глобализация, интеграция, мировое хозяйство, международное разделение труда, демографическая ситуация, экспорт рабочей силы, молодежная миграция, образовательная миграция, модель миграционного поведения.

Pikulyk Oksana. CAUSES, PECULIARITIES AND CONSEQUENCES OF LABOR MIGRATION IN UKRAINE

The article is devoted to the actual issues of activation of labor migration in the world in the conditions of development of the world economy, deepening of the international division of labor, the spread of processes of globalization and integration. It is noted that nowadays labor migration has entered a qualitatively new stage of its formation and has become one of the main factors of socio-economic transformations and development of the world economy. The activation of labor migration has recently been conditioned both by factors of the internal economic development of each individual country and by external factors as well as by objective and subjective factors. The main attention is paid to the study of the problem of increasing the number of labor migrants in Ukraine, which is related to the development of European integration and the introduction of visa-free regime. The author analyzes the difficult economic and demographic situation in Ukraine and the reasons that cause the massive displacement of labor resources from our country abroad. The main directions of migration flows are defined, and countries that promote the rapid increase of quotas and the number of issued work permits for Ukrainian migrants are named. The main areas of employment of Ukrainian migrant workers are mentioned. The structure, sex and age structure of labor migrants are considered. A paradigmatic model of migration behavior of Ukrainians depending on the length of stay abroad is described. The article analyzes the consequences of labor migration for national economies. It is noted that labor

migration creates a number of important problems and dangers for governments of both political and social aspects, and therefore international migration processes require significant control and regulation by the states participating in the exchange of labor resources. The positive moments and a number of important shortcomings brought about by labor migration are compared. The directions of the government's actions, which should be aimed at reducing the rate of labor migration in our country, creation of favorable conditions for increasing the number of the employed population and transforming the national human capital into the main source of economic growth in Ukraine are outlined.

Key words: labor migration, globalization, integration, world economy, international division of labor, demographic situation, labor force export, youth migration, educational migration, model of migration behavior.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Міжнародна міграція робочої сили є однією з форм міжнародних економічних відносин. Упродовж усієї історії людства трудова міграція відіграла значну роль у суспільному розвитку. В нинішніх умовах поглиблення процесів глобалізації та інтеграції вона набуває все більшого поширення в межах світового господарства. З одного боку, переміщення працездатного населення є одним з об'єктивних факторів становлення цілісної світогосподарської системи. З іншого боку, трудова міграція створює низку важливих проблем та небезпек для урядів країн як в політичному, так і в соціальному аспектах, тому міжнародні міграційні процеси потребують значного контролю та регулювання з боку держав, що беруть участь в обміні трудовими ресурсами. Нині трудова міграція увійшла в якісно новий етап свого становлення та стала одним з головних чинників соціально-економічних трансформацій та розвитку світового господарства. Активізація міграції робочої сили останнім часом зумовлена як чинниками внутрішнього економічного розвитку кожної окремої країни, так і зовнішніми чинниками, а також об'єктивними та суб'єктивними факторами. У зв'язку з цим виникає потреба дослідження трудової міграції та особливостей її розвитку в нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теорії міжнародної трудової міграції, нормативно-правових аспектів регулювання міграційних процесів зробили такі вітчизняні вчені, як І.М. Гнибіденко, С.С. Гриневич, О.В. Заклекта, А.Л. Кравченко, О.А. Малиновська, М.Ю. Приз, І.В. Ховрах, Ю.П. Гуменюк, Н.А. Сирочук.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на вагомість раніше проведених досліджень, в сучасних умовах поглиблення євроінтеграційних процесів та запровадження безвізу проблема активізації трудової міграції в Україні все більше загострюється й потребує детальнішого вивчення задля пошуку можливих шляхів її вирішення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення причин трудової міграції, передумов значної активізації її темпів останніми роками в Україні, визначення основних напрямків міграційних потоків та сфер працевлаштування українських заробітчани, виявлення причин, з якими стикаються вітчизняні мігранти. Основне завдання полягає у визначенні шляхів призупинення виїзду працездатного населення України за кордон та обґрунтуванні можливих дій держави, які повинні бути спрямовані на зменшення темпів трудової міграції та створення сприятливих умов для збільшення кількості працевлаштованого населення в нашій країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний спад, девальвація національної валюти й різке зростання внутрішніх цін, що почались у 2014 році, привели до помітного зниження рівня життя в Україні. У доларовому еквіваленті доходи більшості українців знизилися в 2–3 рази. Ситуацію посилює також зростаючий рівень безробіття. Тільки дані Мінсоцполітики свідчать про те, що реальний рівень безробіття в Україні у 2017 році складав 9,5%, а це становить близько 2 млн. осіб. Ось чому нині Україна на міжнародних ринках відіграє провідну роль у процесах масової міграції та виступає переважно як держава – експортер робочої сили, або міграційний донор. На сучасному етапі економічного розвитку України складна демографічна ситуація, а саме війна на сході країни, негативна динаміка народжуваності та високий рівень смертності, доповнюється від'ємним сальдо міграції. Україна входить у топ-10 країн – донорів мігрантів у світі. З 2013 по 2018 роки кількість економічно активного населення скоротилася з майже 21 млн. до 18 млн. осіб. Згідно з даними Центру економічної стратегії близько 16% працездатного населення України є трудовими мігрантами [1].

Міжнародна організація з міграції оцінює можливе потенційне збільшення кількості міжнародних трудових мігрантів у короткостроковій перспективі на 41%. Серед потенційних

трудоу мiгрантiв майже половину складають люди вiком вiд 18 до 29 рокiв. Саме серед таких молодих людей кiлькiсть довгострокових трудових мiгрантiв, якi вирiшили не повертатись до України, є майже вдвiчі бiльшою, нiж серед людей вiком вiд 45 до 65 рокiв. Основною причиною зростання молодiжної мiграцiї є стрiмке збiльшення чисельностi громадян, якi виїжджають за кордон задля навчання. Якщо десять рокiв тому в ЄС навчалися трохи бiльше 10 тис. учнiв та студентiв-українцiв, то у 2015 році їхня чисельнiсть сягнула майже 43 тис. Лише протягом 2016 року громадянам України було вперше оформлено 25,3 тис. дозволiв на перебування в ЄС з освiтньою метою, з них 16,8 тис. зафiксовано в Польщi [2]. Наростання освiтньої мiграцiї пов'язане не тiльки з бажанням отримати якiсну освiту, але й з тим, що вона може бути сходинкою до подальшого працевлаштування та проживання за кордоном. Тим бiльше, що низка зарубiжних країн започаткувала численнi програми для українських студентiв, створила умови виходу iноземцiв, якi успішно закінчили нацiональнi навчальнi заклади, на ринок працi країн перебування. Так, дослідження Нацiонального банку Польщi виявило лише 2,4% українських студентiв, якi планують повернутись додому після завершення навчання.

Точних даних про те, скiльки спiввiтчизникiв зараз працює за кордоном, немає, оскiльки пiд час виїзду з країнi фiксується лише його факт, а не мета. Однак оцiнки Держслужби зайнятостi свiдчать про те, що зараз за кордоном працює понад 5,5 млн. українцiв. За останнi роки кiлькiсть виїздiв українцiв до Євросоюзу продовжує зростати: 10,5 млн. у 2014 році, 12,5 млн. у 2015 році. Протягом 2017 року бiльше 1 млн. українських громадян залишили країну, бiля 100 тис. людей виїжджають за межi країнi щомiсячно [1].

Втомившись вiд вiдсутностi реформ та очiкування кращих економiчних умов в Україні, мiльйони спiвгромадян намагаються покращити своє фiнансове становище та реалiзувати кар'єрнi очiкування в iнших краiнах. Мiграцiя робочої сили в Україні викликається переважно причинами економiчного характеру, такими як намагання пiдвищити добробут i покращити матерiальне становище, прагнення вирiшити житлове питання, фiнансування навчання, вiдкриття власної справи, непевнiсть у завтрашньому днi для себе та своїх дiтей, неможливість реалiзувати свiй потенцiал, удосконалення знань з iноземної мови. Не зупиняють українцiв навiть певнi

загрози та труднощi, з якими доводиться стикатися, бо робота за кордоном є набагато бiльш ризикованою, нiж в Україні (жорсткi умови працi, банальна експлуатацiя, коли можна не отримати обiцянi грошi). Часто українськi заробiтчани, якi працюють за кордоном нелегально, опиняються абсолютно безправними, не мають належного страхування, стикаються з серйозними проблемами, бояться, що розлука з рiдними, особливо дiтьми, може завдати їм психологiчної травми.

71% трудових мiгрантiв головною причиною мiграцiї назвав низьку зарплату в Україні. Якщо основним мотивом роботи за кордоном є значно вища, нiж в Україні, заробiтна плата, то головним результатом трудової мiграцiї є заробленi за кордоном кошти. Вiдповiдно до даних обстеження Держстату 2017 року середнiй заробiток українського мiгранта становив 722 дол. США, тодi як середня зарплата в Україні була втричi меншою.

Ключовим фактором стрiмкого зростання трудової мiграцiї українцiв до країн ЄС, що є добре помітною останнiм часом, стало розширення можливостей для виїзду на роботу після запровадження безвiзу та бiльшої лояльностi урядiв нових країн-членiв ЄС до української трудової мiграцiї. Останнє знаходить свiй вияв, зокрема, у стрiмкому зростаннi квот i кiлькостi виданих дозволiв на роботу.

Серед країн, в якi спрямованi потоки трудової мiграцiї з України, слiд назвати Польщу (36%), Росiю (25%), Чехiю (6%), Нiмеччину (5%), Италiю (3%), а останнiм часом – Португалiю, Испанiю, Грецiю, Кiпр та iншi розвиненi країнi Захiдної Європи. Потiк трудової мiграцiї у цьому напрямку обумовлений перш за все близькiстю кордонiв та певною лояльнiстю мiсцевих законiв до працiвникiв-емiгрантiв. Лише Польща у 2017 році видала українцям 1,3 млн. запрошень на роботу [2].

Понад 2/3 мiгрантiв (70,4%) складають чоловіки, що загалом вiдповiдає результатам попереднiх обстежень (у 2001 році вони становили 69,2% мiгрантiв, у 2008 році – 62,3%, у 2012 році – 65,6%), однак свiдчить про деяке збiльшення чоловічої мiграцiї. Збiльшення частки чоловікiв пов'язане не лише з потребами ринку працi країн призначення (будiвництво, транспорт), але й виїздом за кордон внаслiдок воєнних дiй на сходi України. За вiковими групами мiгранти-чоловіки розподiленi загалом рiвномiрно з деяким переважанням осiб 40–49 рокiв (24%). Водночас жiнки починають виїжджати на роботу за кордон пiзнiше за чоловікiв, проте продовжують пра-

цювати за межами батьківщини навіть після досягнення передпенсійного чи навіть пенсійного віку. Більшість жінок-мігранток старші 40 років, а третина з них – старші 50 років [3].

Основними сферами, де зайняті працівники-мігранти, є будівництво, сільське господарство, домашнє господарство, сфера торгівлі та сервісу (зокрема, готельний бізнес). Однак виїжджають за кордон також вчені, викладачі, спеціалісти в галузі медицини та вищих технологій, програмісти.

Основною моделлю міграційної поведінки українців нині залишається тимчасова, циркулярна, тобто періодично повторювана, трудова міграція. Майже половину мігрантів (48,5%) становили короткотермінові (до року) трудові мігранти. Тривалість більшості (57%) виїздів за кордон не перевищувала трьох місяців. Довготривалими мігрантами (понад 12 місяців) були лише 8,3% працівників-мігрантів. Варто також підкреслити, що 46,1% мігрантів здійснювали по кілька поїздок на рік, 5,9% виїжджали декілька разів на місяць, а 4,4% – щотижнево. Переважання короткотермінових поїздок за кордон говорить про те, що центр життєвих інтересів мігрантів залишається в Україні [2].

Останніми роками значно збільшилась чисельність українців – порушників міграційного законодавства ЄС, а саме зросла кількість громадян, які працюють за кордоном без належних дозволів за усною домовленістю. Згідно з даними обстеження Держстату 2017 року 17,9% виявлених мігрантів не мали жодного правового статусу за кордоном, 5,5% працювали, маючи лише туристичну візу, для 4,8% правовий статус залишився нез'ясованим, що здебільшого, вірогідно, означає його відсутність. Крім загроз, на які наражаються нелегальні мігранти, це становить ризик для іміджу України, безвізового режиму з ЄС, адже існує процедура призупинення безвізу, яка запускається, крім іншого, в разі різкого зростання кількості порушників.

Завдяки трудовій міграції українці надсилають з-за кордону чимало грошей, що є важливим плюсом для економіки.

Згідно з уточненими даними Нацбанку у 2017 році грошові перекази в Україну з-за кордону склали приблизно 9,3 млрд. доларів. Ця сума більш ніж у п'ять разів перевищує прямі іноземні інвестиції за той же рік. Їх Нацбанк оцінив в 1,8 млрд. доларів. Загалом за 2015–2017 роки трудові мігранти перевели в Україну 23,8 млрд. доларів. Це більше, ніж всі валютні резерви країни, які на поча-

ток 2018 року становили 18,8 млрд. доларів. Обсяги приватних грошових трансфертів в країну постійно зростають, а 2018 року вони були зіставні з 8,4% ВВП країни. Важливо зробити все можливе, щоб ці гроші вкладалися в навчання дітей та нерухомість в нашій країні, перетворювались на потужний інвестиційний ресурс [4].

Міграція робочої сили для України нині є складним та масштабним явищем, яке має переважно негативні наслідки: ми втрачаємо молодих людей та висококваліфікованих спеціалістів, на навчання, освіту та професійну підготовку яких держава затратила чималі кошти, а свої знання вони будуть реалізовувати за межами нашої країни. Отже, масовий відтік українців на роботу в сусідні країни сприяє зростанню економіки й добробуту цих країн, але при цьому погіршується економічна, демографічна та соціальна ситуації в Україні. Легальні трудові мігранти платять податки в тих країнах, де працюють, відповідно, загострюється проблема з виплатами пенсій, оскільки в Україні досі працює солідарна система пенсійного забезпечення.

Висновки з цього дослідження. Завдяки отриманій за часів незалежності свободі пересування в умовах непростих економічних обставин та низьких заробітних плат робота за кордоном стала для багатьох українців стратегією виживання та підвищення добробуту своїх сімей. Вона є потужним соціальним амортизатором, чинником зменшення бідності, напруги на ринку праці, джерелом значних валютних надходжень, але водночас має ризики втрати частини необхідного для розвитку країни трудового та інтелектуального потенціалу. Для зменшення темпів трудової міграції, збільшення кількості працевлаштованого населення нам потрібно створити сприятливі умови для розвитку малого й середнього бізнесу, поліпшити підприємницький клімат, легалізувати тіньову зайнятість, збільшити попит на робочу силу як з боку приватного, так і з боку державного секторів економіки, підняти заробітні плати працівникам та забезпечити їх ефективно функціонуючими та технічно оснащеними робочими місцями, створити нормальні макроекономічні умови, такі як стабільний курс національної валюти, низькі відсоткові ставки на кредити, прийнятні темпи економічного зростання. Поки ці проблеми не будуть вирішені, наша країна продовжить залишатись експортером трудових ресурсів, а відтік робочих рук та мізків триватиме. Якщо уряд нічого не робитиме, це може

обернутись катастрофічними наслідками для бізнесу та економіки країни в майбутньому, оскільки немає сенсу модернізувати або розширювати виробництво, якщо на ньому не буде кому працювати. Ми можемо розглядати міграцію як свободу вибору людини, бо кожна

людина має право жити там, де вона хоче, як хоче, а також мати всі блага, на які заслуговує. Однак ми живемо в Україні, і коли наша країна втрачає значну кількість свого людського капіталу, то це має дуже великий ризик для становлення й розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Трудова міграція: чому українці їдуть з країни і як їх повернути? URL: https://24tv.ua/trudova_migratsiya_chomu_ukrayintsi_yidut_z_krayini_i_yak_yih_povernuti_n1026342 (дата звернення: 03.02.2018).
2. Українці на експорт: сьогодні і завтра трудової міграції. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/413402/ukrayintsi-na-eksport-sogodni-i-zavtra-trudovoyi-migratsiyi> (дата звернення: 03.02.2018).
3. Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Malynovska-d28e1.pdf> (дата звернення: 03.02.2018).
4. Доходи заробітчан. Які податки сплачувати і за що можуть оштрафувати. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2018/06/01/33779173> (дата звернення: 03.02.2018).

REFERENCES:

1. Trudova mihratsiia: chomu ukrayntsi yidut z krainy i yak yikh povernuty? [Elektronnyi resurs]. – Available at: https://24tv.ua/trudova_migratsiya_chomu_ukrayintsi_yidut_z_krayini_i_yak_yih_povernuti_n1026342 (accessed: 3 February 2018).
2. Ukrayntsi na eksport: sohodni i zavtra trudovoi mihratsii [Elektronnyi resurs]. – Available at: <https://news.finance.ua/ua/news/-/413402/ukrayintsi-na-eksport-sogodni-i-zavtra-trudovoyi-migratsiyi> (accessed: 3 February 2018).
3. Trudova mihratsiia hromadian Ukrainy za kordon: vyklyky ta shliakhy reahuvannia [Elektronnyi resurs]. – Available at: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Malynovska-d28e1.pdf> (accessed: 3 February 2018).
4. Dokhody zarobitchan. Yaki podatky splachuvaty i za shcho mozhut oshtrafuvaty [Elektronnyi resurs]. – Available at: <https://minfin.com.ua/ua/2018/06/01/33779173> (accessed: 3 February 2018).